

hangzik a változások, az ellentétek egymásba való átcsapásának szükségszerű rendjéről való sejtés ősi szava" (155—156.).

Mitosz. és mítosz közt különbség van. Az egyik póluson áll az a mítosz, mely a misztika, a vallás homályával tölti be a teret tudás és nemtudás között. Nem a tudásvágyat kelti fel; tudásként óhajt szerepelni. Nem az ismeretlen mélységeire figyelmeztet; ismertnek állítja az ismeretlent. A másik pólus magasrendűen képviseli modern korunkban — talán nem is csak „többek között”, hanem első sorban — az a mítosz is, amelyet József Attila költészetében Tamás Attila mutat ki: „Láttuk ezt a különös: titokzatos és mégis reális, megfoghatatlan és mégis oly tisztán érthető, emberidegen és mégis az ember birtokát-hazáját jelentő kozmoszképet, ezt a sajátos, tudományos és dialektikus proletár-mitológiát: az örök anyag végtelenségének költőiségét. A létből hazaballagni látszó munkással, az örök éjből jönni látszó vonattal, a mocorgó s indulni erőtlenné papírdarabkákkal, harangkonduállal, hasító fűtővel, megbénulni látszó időjével. A kettősség: a fagyra tört emelő ág ijesztő titokzottsága és a gondolatként-tündöklés kristályos, áttetsző értelmessége kettős hatást tesz az emberi tudatra. Egyszerre hat a lélek legmélyebb, legősi, az őszitőnkbe süllyedt rétegeire és a legmodernebb tudományos,

filozófikus eszméken kiművelt értelemre . . ." (155.).

Ez a mítosz nem misztikus, nem romantikus; még csak misztikus és romantikus felhangjai sincsenek. Miközben a polgári költészet legkiválóbb képviselői is gyakran kétségbeesett erőfeszítéssel, minden áron, hittel és hittelenül, a valóságot misztifikáló mítoszok erejével próbálják „megörizni azt a csodálatosságot, mely valami más, mint a tudomány csodája" (Hugo Friedrich) — s tagadják az emberi értelem, a tudomány csodáját —, a proletár költő a korszerű tudományos világgép csodálatosságát, a való világ varázsait ragadja meg.

*

Tamás Attila elemzése, fogalomrendszere az értelem eszközeit míveli ki, hogy segítségükkel mind mélyebbre hatolhassunk az így alkotott költészet — s általában a költészet — varázsainak titkaiba. Különösen szerencsés hogy a mítosz művészetelméleti fogalmát az értelem és az értelmes emberi tett költészetével hitelesíti. Elért eredményei, értékes részizgásai, mint tudjuk, máris további munkálkodásának kiindulópontjaitul szolgálnak. Szeretnénk, ha megjegyzéseink fogalmi rendszerének további tisztázására és megszilárdítására bátorítanánk.

Szili József

ADY ENDRE ÖSSZES PRÓZAI MŰVEI. III—IV.

Újságcikkek, tanulmányok. III. köt. Sajtó alá rendezte: Koczka Sándor és Vezér Erzsébet. IV. köt. Sajtó alá rendezte: Vezér Erzsébet. Bp. 1964. Akadémiai K. 471; 502.

Hosszas késlekedés után végre megjelent *Ady Összes prózai műveinek* III. és IV. kötete nagyon izléses formában.

A régi *Nagyvárad* *Napló* sárgult, szakadozott lapjairól nagy hozzáértéssel gyűjtötték össze Ady 1902-ben s 1903-ban írott prózai írásait és minden igényt kielégítő jegyzetekkel magyarázatokkal segítik az olvasót a kor eseményeinek, problémáinak megértésében. Gondos, alapos munkájukat — különösen a jegyzetek tekintetében — nem lehet eléggé dicsérni.

Meggyőződésem, hogy az ilyen igényes munkával készülő kiadványok az Ady-kutatásnak és az Ady-kultusznak is a legjobb ösztönzőivé válnak. Mert ne ámítsuk magunkat, Adyval kapcsolatban még nagyon sok a tennivalónk nemcsak irodalomtörténetileg, hanem egyéb vonatkozásokban is. Sajnos, hatalmas jelentőségű irodalmi hagyatékát a felszabadulás után sem aknáztuk ki kellőképpen. A három forradalmi költőnk együttesében ő volt a legmostohább, felte-

hetően olyan megfontolások alapján, hogy az ő élete és életműve a legkevésbé egyértelmű. A társadalmi lét és az emberi lélek bonyolult problémáit a maguk ellentmondásaiban árnyaltan és sokszínűen kifejező költő hagyatékából többnyire csak a politikailag legegyszerűbben magyarázható alkotásait idéztettük, s ezzel akarva, nem akarva Adyt a köztudatban egyre szürkébbé, egyre szimplábbá halványítottuk. Pedig a kritikai kiadás most megjelent két kötete is azt bizonyítja, hogy Adynak sok írását még nem is ismerjük. Cikkei, prózai írásai a közönség számára még ma is alig hozzáférhetők. Pedig nélkülük egyáltalán nem képzelhető el a költő mélyebb megismerése. Különösen vonatkozik ez a megállapítás nagyváradi korszakára, ahol tehetsége, egyénisége cikkeiben sokkal jobban kifejeződik, mint verseiben.

A most megjelent kötetekből már egy világnézetileg kiforrott, széles látókörű, kiváló tehetségű újságíró ismerhetünk meg. Ennek az Ady Endrének világgépe már éppen olyan

lenyűgöző, mint gondolkodásának nagyszerű dialektikája. A jelenségeket szinte az egyetemesség mozgásában és összefüggéseiben képes vizsgálni, mérlegelni.

A világegyetem titkait érző és feszegető Ady érdeklődésének középpontjában azonban már ekkor is az ember volt. A küzdő ember és a társadalom problémái érdekelték a legszenvédélyesebben. E cikkeiből kimutatható, hogy Ady nagyváradi utolsó éveiben már teljesen tisztán felismerte az emberek és népek sorát alapvetően meghatározó társadalmi törvényeket, és olyan egyetemes perspektívából szemlélte az eseményeket, mint kortársai közül kevesen. Ebből a távlatból természetesen egyre realisabban látta a hazai valóságot is. Rá kellett döbennie, hogy a feudális magyar társadalmi viszonyok katasztrofálisan akadályozzák a fejlődést és a gazdaságilag, társadalmilag egyaránt súlyos helyzetbe került magyarságnak a legsürgősebben el kell távolítania a demokratikus haladásnak minden akadályát. Ady e felismerés alapján szívvel-lélekkel a társadalmi haladás oldalára állt, és hallatlan bátorsággal és következetességgel támadta cikkeiben a feudális alapokon berendezett magyar társadalmi viszonyokat.

Politikai tisztánlátását nagymértékben elősegítte, hogy gyorsan megszabadult mindenféle társadalmi előítéllettől és konzervatív nézettől. Számára az igazság, a tények igazsága volt a legfontosabb. Így látta meg, hogy nemcsak a jellegzetesen feudális berendezkedésű vármegye a feudális reakció fellegetvára, hanem maga az állam is minden intézményével a nagybirtokosok és a klérus érdekeit szolgálja. A parlamentet sem tartotta másnak, mint a politikusok játékterének. Ady nem sok biztatót olvashatott ki a század eleji szomorú magyar valóságból, és mégis hitt a haladásban. Tudta, hogy mindennek előtt világszóra van szükség. Fel kell nyitni az emberek szemét és rá kell döbenteni őket az igazságra.

Bámulatos, hogy milyen világosan felismerte azokat a történelmi és társadalmi hazugságokat is, amelyekkel ámitották és félrevezették az egész nemzetet. Cikkeiben a leghatározottabban szembefordult a feudális tradíciókat igazoló, heroikus történelemszemlélettel, mert tudta, hogy ezzel elterelik a figyelmet a nemzet valóságos problémáiról és azokról az okokról, amelyek idáig juttatták az országot. Azt hirdette, hogy a magyarságnak nem olyan történelmi tudatra van szüksége, amely az arisztokrácia pozícióit igazolja, hanem olyanra, amely a történelmi haladás tényleges mozgató rugóit feltárva munkára, kultúrára, társadalmi haladásra serkenti az egész nemzetet.

A magyarság jövője szempontjából különösen ártalmasnak tartotta a nemzeti hiú-

ságot legyezgető, frázisokat puffogató, szűklátókörű nacionalistákat. Ady tudta, hogy a népeket egymás ellen uszító nacionalizmus a reakciós erők leghatásosabb fegyvere a haladás ellen: „... A legfertelmesebb hazugság s a legveszedelmebb nyavalya. Kiaknázza a tömegek vad butaságát, a félműveltek szenvedélyeit. A nacionalizmus voltaképpen internacionális szövetkezete a sötétségnek, butaságnak s a gonosz tekintélyek önzésének...” — És mennyire igaza volt akkor is, amikor *A magyar kétfejű sas* c írásában ezeket írta: „... A nacionalizmusnál nagyobb hazugság nem állott még ki harci porondra. A nacionalizmus maga ezer arc. Megzavarja a legbiztosabb szemű embert. Lefoglal magának minden emberi gyöngéséget. Utazik tradíciókra, kegyeletre, fajbüszkeségre, kenyéririgységre, minden erényre és bűnre...” Mindezek tudatában bámulatos érzékenységgel reagált minden sovinszta megnyilatkozásra. Kíméletlenül lerángatta a leplet mindenféle álhazafiságról. Nem véletlen, hogy az antiszemita Bartha Miklós is szinte állandó céltáblája volt.

Cikkeiből az is kiderül, hogy Ady ekkor már nemcsak az olcsó nemzetieskedésen lépett túl, hanem a túlzó felekezeti öntudatot is maga mögött hagyta. Elítélt minden olyan törekvést, amely vallási hovatartozás alapján akarta egymással szembefordítani az embereket. Nemcsak a katolikus reakció ellen intézett sorozatos támadásokat, hanem a protestánsok reakciós hatalmi törekvéseit is leghatározottabban elítélte.

Ilyen társadalmi, politikai tisztánlátás alapján természetesen nemcsak a reakciós erők nemzetközi összefogására figyelt fel, hanem zseniális ösztönivel azt is észrevette, hogy már nem a polgárság a haladás zászlóvivője, hanem a vörös lobogós szocialisták. *Az új forradalom Nagyváradon* c. írásában ezeket írta: „Jelen világra jövő világ még nem száguldott soha ilyen gyönyörűségesen, ily hatalmasan, ily hittel. Evangélium még sohasem volt annyira evangélium, mint most. Mint most a szocialista evangélium. Beleleszket vagy beleittasz az ember. Ha fél is tőle, megcsodálja. Ez a jövő. A súlyos a kikerülhetetlen jövő. Nincs több erős hit ma. Csak ez az egy. A szentséges, az áhított célt, a boldogságot sohasem ostromolta hit még erősebben. Betöltötte ez a hit az egész modern világot, de meghatóbban, hatalmasabban sehol sem dolgozott, mint itt, e legigazságtalanabbul megosztott, szépséges és nyomorúságos magyar földön...” Ebből a felismerésből később is nagyon sok erőt merített és ha voltak is jogos kételyei a hazai állapotok miatt, az emberbe, a társadalmi haladásba vetett hitét semmi sem rendíthette meg.

Amilyen tisztán látta meg, hogy a társa-

dalmi, politikai harcokban az ember jobb jövőért, a világosságért, a társadalmi előre haladásért kell küzdeni, olyan határozottan ismerte fel, hogy az irodalomnak, művészetnek is ezt kell szolgálni. Azt hirdette, hogy olyan új irodalmi alkotásokra van szükség, amely új tudatra nevelje az embereket. Ady ekkor még nem találta meg az elveinek legjobban megfelelő költőit, kifejező eszközeit, de új verseinek témái motívumai már ezekben az írásaiban is könnyen felismerhetők. Néha egészen prózai költeménynek beillő vallo-mások bizonyítják, hogy az újságíró Adyt nem lehet különválasztani a költőtől. „Vallom és hirdetem, hogy nincs értékebb, hatalmasabb és szebb mint az élet. Mindig szép és mindenütt. Fetrengett a lelkem sokszor porban is, sárban is. De mindig új és új magasságai jöttek az életnek. Az élet szent, szép, hatalmas értékes valami. A sárban is szép, a szűzi havasi tetőn is. Mert mélység és magasság az élet...”

Azt hiszem ennyivel is sikerült meggyőzően bizonyítani, hogy egy világnézetileg teljesen kiforrott, szárnyait bontogató, nagy költő szől már itt az emberekhez az igazságnak, a tisztánlátásnak olyan meggyőző erejével, amely mindenki számára érdekessé, tanulságossá teszi ezeket a cikkeket.

*

Kár, hogy kissé megvárakoztattak bennünket ezekkel a kötetekkel, hiszen a sorozat második kötetének megjelenésétől már kilenc év telt el. Ez pedig nem kis idő különösen akkor, amikor Ady műveinek kritikai kiadásával már egyébként is alaposan megkésztünk. Az ilyen késlekedés vagy lassú ütemű munka nem engedhető meg olyan költő esetében, aki központi helyet foglal el a század eleji magyar irodalomban és ugyanakkor műveinek teljes kiadását még soha sem vehette kézbe a közönség. Ez az állapot alaposan meg is nehezíti a kritikai kiadás munkálatait, mert a kötetek szerkesztői rengeteg időt, energiát kénytelenek fordítani a különböző lapokban újságokban megjelent művek felkutatására, összegyűjtésére.

Az eddigi tapasztalatok szerint a munkatársakat különösen nehéz feladat elé állítják a névtelen cikkek, amelyekről sokszor csak a leg gondosabb elemzéssel lehet a szerzőre következtetni. A névtelen cikkek kiválasztására, meghatározására fordított idő és energia legtöbbször nincsen arányban az elért eredménnyel. Erről a munkáról azonban mégsem szabad lemondani, mert Ady újságírói tevékenysége során nagyon sok cikkét,

tudósítását közölte névtelenül. Így a kötetbe ezeket is feltétlenül be kell venni, de a korábbi tapasztalatok ebben a munkában nagyfokú óvatosságra intenek. A kor újságírásának általános stílusjegyei és a más lapokból történő átollózások gyakran nagyon megnehezítik a végleges tisztázásokat.

Örömmel tapasztaltuk, hogy a most megjelent kötetekben már csak a száz százalékgig Adynak tulajdonítható cikkeket sorolták be a jelzett Ady-cikkek közé. A többi, hiányosan bizonyított cikket külön csoportosítva függelékben találja meg az olvasó. Ezzel a körültekintő, új szerkesztési elvvel éppen úgy egyet kell értenünk, mint azzal a magasfokú filológiai igényességgel, amely feltűnő jellemzője az új köteteknek.

A cikkek gondozói láthatóan igyekeztek mindent meggyőzően bizonyítani és megmagyarázni. Így született meg az a hatalmas jegyzetanyag, amely mennyiségileg már-már ijesztő. Lapterjedelme szinte eléri a főszövegét. Nagyon hasznosak, értékesek ezek a jegyzetek, de olykor-olykor kissé bőbeszédűek és feleslegesen hosszú idézeteket is tartalmaznak. Az előzmények vagy a következők magyarázataként a jegyzetekben gyakran közölnek teljes cikkeket, pedig az ok-okozati összefüggések sokszor címatalásokkal vagy rövidebb idézetekkel is kifejezhetőek. Mindezek ellenére azonban el kell ismerni, hogy a kötetek szerkesztői jegyzetek tekintetében is kitűnő munkát végeztek. A cikkeknek ma már kevésbé érthető utalásait, vonatkozásait magyarázva olyan mélyen feltárták Ady írásainak valóságos hátterét, hogy e jegyzetek alapján könnyebben megérthetjük a kor társadalmi, politikai és kulturális életének mindazokat a problémáit, amelyek Ady törekvéseit, megnyilatkozásait is döntően meghatározták.

A jegyzetek azonban nemcsak kortörténeti vonatkozásban értékesek, hanem Ady nagyváradi életéből is sok értékes adatot tárnak az olvasó elé. Dicséretes, hogy általában a cikkeknek nemcsak közvetlen előzményeire, következményeire hívják fel a figyelmet, hanem a témát, mondanivalót elemezve a költő belső fejlődését is nyomon követik, és gyakran mutatnak rá olyan gondolatokra, költői motívumokra is, amelyekből csak később formálódhatott jelentősebb alkotás.

Az ilyen alapos munkával és nagy szak-tudással készített jegyzetek nagy szolgálatot tesznek a további Ady-kutatásnak, és nagyon emelik az egyébként is kitűnő kötetek értékét.

Sára Péter

MÓRICZ ZSIGMOND LEVELEI

1—2. köt. Sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta: F. Csanak Dóra. Bp. 1963. Akadémiai K. — MTA Irodalomtörténeti Intézete. 439; 629.

Móricz Zsigmond nagy gonddal és szép munkával összeállított levelezése kellemes, sőt egyszerű meglepetéssel szolgál az olvasónak. Azt hisszük, leveleket, kortörténeti, irodalomtörténeti dokumentumokat, irodalmi viták belső indítékait, személyes kapcsolatok, rokon- és ellenszenvék mélyebb magyarázatát, művek keletkezésének tárgyi és eszmei indítékait találjuk majd benne. Megtaláljuk természetesen *ezt is*, s ez egyáltalán nem kevés, de ezen túl még megtalálunk egy regényt, egyikét a legszebbeknek, melyet Móricz Zsigmond írt. Talán az *Életem regénye* folytatásának is felfoghatnánk. A Kardos Gézáné Magoss Olgához írott levelekre gondolunk, melyek a kötetnek több mint egy ötödét adják. (750 levélből 161). Ráadásul még külön izgalom és gyönyörűség az olvasónak, hogy e levelezésből kibontakozó szép szerelem regényét részben — éppen az előttünk levő megjelenési formája miatt — maga rakhatja össze. Nem a tényekre és eseményekre gondolunk. Azokat F. Csanak Dóra, a jegyzetek gondos készítője pontosan elkészítette számunkra. De nem is történt itt sok esemény, nem esett kaland. Egy reménytelenül kétségbeesett, hiábavalóságába lassan-lassan beletörődő szerelem alakulását látjuk, s ennek során bontakozik ki előttünk egy író lelkivilágának legmélyebb kincstára. Jobb megértéséhez a *Betyár* Dea grófnője ad magyarázatot. De ami ott elsősorban a regény sodrának eseményeiben jelenik meg itt lélekrajzú mélyül, apró, köznapis események, kedveskedések és torzalkodások tüzenél látszik meg a maga teljességében.

Móricz Zsigmond 1925-ben ismerte meg Magoss Olgát, aki férjét a világháborúban elvesztve rokonai gyermekeit nevelve Debrecenben, csendes visszavonultságban élt. Barátságuk Móricz második házassága idején megszakadt, majd annak lazulása után ismét újra kezdődött, és némi szünettel tartott az író élete végéig. Magoss Olga vidéki úriasszony volt, de több, műveltségre és gondolatokra fogékonyabb az átlagnál. Ezt a többet vette észre benne Móricz, ezt szerette volna az asszonyt páncéliként körülszorító úri magatartás, az érzéseket és gondolatokat lebéklyózó úri életforma nyújtásából kiszabadítani. E nagy regény feszültségét ez a reménytelen, de reménytelenségében is szép és heroikus küzdelem teremti meg. Maga Móricz így vall erről:

„Én a *Betyárban* is még a végzet hatalmát éreztem. Azt akarom benne megírni,

tehát a tudatomból kivétíteni, hogy a mai társadalmi rendben a különböző társadalmi rétegek között nem jöhet létre szerelmi, már gyakorlati, életeket összekötő szerelmi összeköttetés. Minél nagyobb a távolság, már a külső társadalmiságban, annál messzebb vannak egymástól: hiába felel meg egymásnak a két lény fizikai és pszichikai tartalma, nem érthetik meg, nem érthetik el egymást.” (189. l.).

Móricz nemcsak magát, életét, s műveit szeretné megértetni az asszonnyal, hanem őt is írásra biztatja, szeretne belelátni, saját maga lényegéhez, írói voltához szeretné hasonlítani. Neki adja meg legfontosabb művei kulcsát, neki számol be először róluk. De hírt ad élete kisebb-nagyobb bajairól, gondjairól, a kertészettel való patvarkodástól kezdve a rosszul égő cserépkályhán át a szerkesztőségekben elszenvedett bosszúságokig. Magoss Olga — pontosabban szólva a neki való kitarulkozás vágya — készíti Móricz Zsigmondot olyan remekbe készült novellák megírására is, mint amilyen a Miklós Andorék ebédjéről írott beszámoló (202. sz.), mely az *Ebéd* c. novella polgári világba helyezett másaként tekinthető.

Ez a regény szervesen illik bele a mőriczi életműbe. A koldustól krajcárt elfogadó nyomorúság mélyén is emberit látó és mutató, a havas télnek egymás kezét fogva neki-vágó szerelmeseket rajzoló, a mindig és mindenütt embert és emberit kereső író szól itt:

„Én el tudom képzelni, hogy maga íróvá fejlődjön. De ezt csak akkor érheti el, ha levetkezi az iskola, a társadalmi elfogódottság és a személyi tartózkodás korlátait. Abban a pillanatban, mikor meg fogja érni a nagy szenzációt, hogy kritikát mer gyakorolni az emberek felett, s így a közfelfogással ellentétben emberi hangot tud megütni: akkor készen lesz, mint író.

Addig nem, mert addig folyton másoknak a szemével néz, másoknak a fülével hall, és másoknak az ítéletét fogalmazza meg.” (II. 143. l.).

S a remekbe készült, Móricz által festett portrék között a Magoss Olgaét rangos hely illeti meg. Csak egy olyan mondatból is, hogy: „... így nevelték ezt a Dóczyban.” — micsoda plasztikussággal kerekedik ki előttünk a vidéki kálvinista úriságnak görcsös prudériája, agyonszabályozott állélete.

Nemcsak terjedelmében, hanem minden tekintetben alapja ez a levelezés a kötetnek. Ebben mutatkozik meg legmélyebben az a

kétségbeesetten küzdő, életharcot vívó író, mely a többi, nem Magoss Olgához írott levélből élénk áll. Mert regénybe illő az is. A Magoss Olga-regény két, egymásnak teremtett ember „soha-nem-találkozását” példázta egy halálraítelt társadalom szorításában, a többi pedig a jobbratörő író aktivitásának ugyanazon társadalom által való lefojtását. Az egész gyűjteményben, s talán az Móríc Zsigmond egész életére is a legjellemzőbb mondat az, hogy: „Nem tudok megszűnni.” Itt nemcsak és nem is elsősorban a létért, a kenyéért folytatott harcra gondolunk. Hanem arra a küzdelemre, melyet Móríc a magyar irodalom, a magyar író megszólalási lehetőségeiért vívott. A Nyugatot, majd a Kelet Népe szerkesztése, az IGE/esztendei voltak ezek. S ha a Magoss Olgának írott levelekben úgy kell felsóhajtania, ahogy az imént idéztük, itt viszont: „Reseta ehhez képest málnaszörp volt és rózsaszínű honpolgár” — írja az 1941-es év cenzúra viszonyaira utalva.

Természetesen, Móríc Zsigmond küzdelmeiről már régóta tudunk, napjainkra sok részlete, apróbb motívuma is napvilágra került. Mégis, ez a levelezés, így együtt, több, mint kiegészítő, színező, adatoló kiadvány. A levelek *együtt olvasva* mélyítik el a harcoló, a minden letörés után újra és újra talpraálló Móríc Zsigmondot. Vargha Kálmán alapos és gondos előszava nagyon találóan jegyzi meg azt, hogy a levelek ritkulása és gyakorisága összefüggésben van Móríc élete folyásával. Akkor ritkulnak, mikor viszonylag a felszínre kerül, mikor aránylag kevesebb problémával kell megküzdenie. S mikor elkomorul felette az ég, akkor gyarapodik, akkor lép előtérbe — mint egy jobb híjján — ez a fajta monológ, mikor már nem az olvasó közönségtől-közösségtől várhatja a választ az író, hanem csupán egy másik embertől. Mégsem érezzük a hiátusokat. Nem, mert a meglevő levelekben Móríc külső és belső világáról egyaránt hihetetlen pontosan és alaposan tájékozódhatunk.

A KEGYES OLVASÓHOZ!

Előszavak és utószavak válogatott gyűjteménye. Összeállította: Kenyeres Ágnes. Bp. 1964. Gondolat K. 485 l. (Nemzeti Könyvtár).

A Nemzeti Könyvtár sorozat hasznos szolgálatot tesz a magyar művelődéstörténet számára, szélesebb olvasóréteggel ismerteti meg tudományos hitelességű színvonalon régi századainktól a közelmúltig terjedő időszak egyes történeti, társadalmi, művelődéstörténeti, természettudományi, irodalomtörténeti kérdéseit. A mai olvasó számára már

A leányfalui kert, a facseteték, a ház állapotáról épp úgy, mint arról, hogyan vélekedik Miklós Andorról és családjáról, vagy — mint láttuk, hogyan lehetne Magoss Olgából író.

Hiányérzetünk máshol van. S ezt nem kritikának, hanem csak sajnálkozó megállapításnak szánjuk: A kiadvány csak a Móríc Zsigmond által írott leveleket tartalmazza. Azokat nem, amelyeket hozzá írtak. Ennek akadályairól értesítenek ugyan bennünket, ezt el is kell fogadnunk. Legsajnálatosabb ez természetesen Magoss Olga levelei esetében. A szerkesztő természetesen mindent elkövetett, amit itt el lehetett követni. A többi levelek háttere nem is marad homályban sehol. Magoss Olga leveleiből is idéz, de hihetetlenül szűken. Technikai akadály, hozzátartozók érzékenysége, szabályok kötötték a kezét. Tudjuk — és tudomásul is vesszük —, de mégis sajnáljuk.

A szerkesztőt azonban nemcsak azért kell megdicsérni, mert rendkívüli teljesítményt nyújtott, s alig-alig kellett néhány, nem is túlságosan fontos tényről elmondania, hogy nem tudta felderíteni, hanem inkább azért, mert jegyzeteinek a tényfeltáró feladat elvégzésén túl koncepciója van. Középpontban az író, Móríc Zsigmond megértése áll, azaz: a legnagyobb gonddal arra ügyel, hogy a levelekben előforduló Móríc-művekre történő utalásokat felderítse és rendszerezze. Ezt szolgálja a jegyzetek között külön feltüntetett mutató is. Ugyancsak szerencsés és hasznos eljárása az is, hogy ahol mód volt rá, ott a leveleket szembesíti az író naplójegyzeteivel. Alaposságára még csak egy példa: még a korábbi, nem helytálló nézeteket, vélekedéseket is idézi és helyesbíti, a hely és idő pontos megjelölésével. (Pl.: a 701. levélben a *Pester Lloyd*-beli névátírás ügyet.)

Amilyen régi és nagy adósság volt e kiadvány megjelenítése, most a jólsikerült kivétel kárpótól bennünket a késedelemért.

Bessenyei György

nehezebben hozzáférhető, klasszikusként számontartott tudományos műveket ad ki új köntösben, magvas tanulmányok kíséretében. A szélesebb olvasóközönség, valamint a tudományos kutatás igényei szerencsésen találkoztak olyan kiadványokban, mint pl. *A magyarok elődeiről és a honfoglalásról c.*, az *Árpád-kori és Anjou-kori levelek c.*, a

Takács Sándor művelődéstörténeti tanulmányait tartalmazó kötet, *A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében* c. kiadvány első része esetében. A két igény bizonyos összehangja nélkül nem is volna különösebb értelme a kiadványsorozatnak, hiszen az olvasók igényeinek a kielégítése a könyvek kelendőségét, a tudományos igény viszont a kötetek színvonalát hivatott biztosítani. Azért kell e közismert tényt hangsúlyoznunk, mert a Nemzeti Könyvtár legutóbbi kötetei többekévé már kezdenek eltávolodni e helyesnek bizonyult gyakorlattól. *A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében* c. kötet, bár igen jó a középkorról szóló része, s jól használható bibliográfiát is közöl, de a felvilágosodásról és a reformkorról szóló része már egyenletlenebb színvonalú. *A magyar stilsztika útja* c. kiadvány legértékesebb része a bibliográfia és a stilsztikai lexikon-rész, a tulajdonképpeni válogatás eléggé esetleges, s ha különféle (kiadói) szerkesztési szempontok gátolták is a kötet eredeti koncepciójának a megvalósulását, éppen a magyar stilsztika útját (amit pedig a kötet címe és bevezetője is ígér) nem tudja a szövegválogatással megközelítően sem nyomon kísérni. A mostani kötet, a legfrissebb pedig egészében felemás.

*

Az előszavaknak, utószavaknak minden nemzet irodalomtörténetében kiemelkedő fejlődéstörténeti szerepük van. Különösen rangos hely illeti meg a magyar irodalom történetében, hiszen nálunk az ún. önállóbb irodalmi élet kialakulásáig, mely általános társadalmi elmaradottságunk következtében jóval később bontakozhatott csak ki, mint a fejlődésben előrébb levő országokban, pótolta jórészt a hiányzó irodalmi életet. Az előszavak indokolták a mű kiadásának szükségességét, jelentőségét, többnyire alázatos szerénységgel, de emellett a mecénások kegyeire is ügyeltek, hiszen őket kellett megnyerni a kiadásra váró mű nyomdai költségeinek a fedezésére. Ezek az előszavak így egy más világ, más irodalmi viszony szülöttei, mint a XIX. vagy már a mi századunkban készült előszavak. Az utóbbiak funkciója egészen más, nem a feudális „irodalmi élet” gyakorlati szempontjai határozzák meg, hanem maga az író, vagy a mű, amihez készült, de jelentőségük is kissé már másodlagosabb.

A reneszánsz és barokk korban készült előszavakban tünnek fel a magyar irodalmi eszmélkedés első jelei, az előszavak gyakorlati szempontjaiban kezd formálódni az irodalmi tudat, ezekben kezdik az irodalmi hagyományt felmérni, a korábbi irodalmi teljesítményeket értelmezni és értékelni, vállalni, példaképpül állítani vagy elutasítani. Ilyen vonatkozásban különösen fontosak

számunkra (mint műfaj is!) a XVII—XVIII. század előszavai, ill. utószavai. Példátlan erejű, megkapó például Balassi pásztorármája elé írt ajánlása és *Prologusa*. Balassi a szerelmi költészet jogosultsága mellett tesz szenvedélyes, reneszánsz költői öntudattól fűtött nagy hitvallást, de egész költészetének valóságos programját is megfogalmazza, s a kor költészetéről is véleményt mond. Benső költői hitvallás, de az európai és hazai irodalmi életre is figyelő költő páratlan intenzitását megnyilatkozása e szorosán együvé tartozó két „előszó” a *Szép magyar komédia* előtt. Az irodalmi tudat kialakulásában korszakos jelentőségű Rimay fönmaradt előszava a tervezett Balassi-kiadás elé, mert ez az első klasszikus költőt méltató (apologétikus) értekezés; hasonló funkciójú Szenci Molnár Albert zoltárfordításaihoz írt előszava, melyben a XVI. század zoltáraparfrázisaírói mondja el véleményét. Kiemelkedő fontosságú Újfalvi Imre *Énekes könyvének* (1602) irodalomtörténeti és esztétikai szempontokat érvényesítő előszava. Igen jelentősek Gyöngyösi előszavai is, különösen a Kemény Jánoshoz írott, amelyben kedves epikus házasénekeinek műfaji problematikáját feszegeti, törekvéseinek helyességét, szükségességét bizonyítja, és stilsztikai nézeteket foglalja össze.

Az előszavaknak még a felvilágosodás idején is megmarad — némiképp módosulva ugyan — korábbi funkciója, hiszen az irodalmi élet kialakulásának már intenzívebb, de eléggé bonyolult folyamata igen sokszor megköveteli a kiadásra kerülő művek előzetes írói — emberi, politikai — nemzeti „apológiáját”. Az előszó tehát még ekkor is az irodalmi élet nélkülözhetetlen műfaji tartozéka, s nem egy fontos probléma ezekben az olvasókhöz intézett közvetlenebb, bensőségebb hangulatú előjáró beszédekben nyer megfogalmazást. Mint műfaj is, még mindig fontos. Az irodalmi élet szervezettebb, sokoldalúbb, viszonylagos önállóságának, a nemzeti irodalomnak a létrejöttével (folyóiratok rendszeres megjelenésével, modern kiadók létrehozásával, az írói életforma kialakulásával, az olvasóközönség számának növekedésével, az irodalomtörténet, nyelvtudomány és kritika kialakulásával stb.) az előszavak elvesztik korábbi szerepüket, hiszen régebbi teendőik jelentős részét az irodalomtörténet, kritika, stilsztika, nyelvtudomány stb. látja el. Ezekben az évtizedekben alakul át az előszó modern (s mai) fogalmak szerinti, az írónak főként szubjektív világát, s csaknem kizárólag az adott műhöz, annak keletkezéséhez kapcsolódó gondolatait tolmácsoló írássá.

Ezért már régóta kívánatos volna, ha rendelkezniénk egy a reneszánsz, barokk és felvilágosodás korszakában keletkezett előszavak megközelítően teljes kiadásával, hiszen

segítségével a magyar irodalmi élet előtörténetét, kialakulásának rejtettebb jellemzőit jobban láthatnánk. Várakozással vettük kezünkbe *A kegyes olvasóhoz!* c. kötetet. A válogatás, amely az Imre herceghez szóló *Intelmeiktől* Remenyik Zsigmondig, tehát irodalmunk kezdetétől csaknem napjainkig közül előszó-, ill. utószó-szövegeket, ezt a várakozást — sajnos — nem elégítheti ki. A válogatás fő szempontja: az egész magyar irodalom történetét végigkísérni, helyes szándék, de egy kötetben aligha megvalósítható, ha pedig mégis egy kötetben kerül kiadásra e válogatás, akkor könnyen „tallózás az előszavak között” jellegű kiadvány válhat belőle — mint jelen esetben —, ha nem különösen gondos a szövegválogatás. Helyesebb lett volna a hangzatos „kilenc évszázad” anyagáról lemondva, az előszavak történetének fordulópontját jelző XIX. század első felében lezárni az anyagot (volt már ilyen gyakorlatra is példa: I. *A Könyv és könyvtár a magyar irodalom életében* c. kiadványt).

Az előszógyűjtemény tehát az egész magyar irodalom történetét kívánja nyomon kísérni (sőt, még egyes szaktudományokét is!) e bensőséges műfaj jellemző darabjait bemutató. A kötet gondozója csak szerzői előszavakat vett föl a válogatásba. Ez a „fő” szempont talán a legproblematiszabbb, hiszen e kizáró szempont következtében számos történeti fontosságú előszó-szöveg eleve nem jöhetett számításba. A szerzői előszó követelménye különösen a régi magyar előszavak esetében bizonyult félrevezetőnek, mert nem egy elmúlt századokban élt írónknak nem volt módja művét még életében kiadni, s ilyenkor nemcsak a szövegpondozás, de az adott mű előszavának a megírása is az utódok, tanítványok feladata lett (I. Rimay Balassi-előszavát). A különös válogatási szempont következtében a régi magyar irodalom kiemelkedő fontosságú előszavainak a sora maradt ki a kötetből, holott az előszó, mint műfaj, ekkor a legnagyobb szerepű. Kimaradt Küküllői János *Krónikájának Előbeszéde*, Temesvári Pelbárt *Stellariumának Előljáró beszéde*, kimaradt — s ez talán a legsajnálatosabb! — Balassi Bálint *Szép magyar komédiájának* Erdély nemes asszonyaihoz intézett ajánlása (pedig szerzői előszó), kimaradt Zsámboki János történeti fontosságú előszava Janus Pannonius verseinek kiadásához (mivel csak szerzői előszó szerepelhet a kötetben), kimaradt Bornemissza Péter *Ördögi kísértetek* c. munkája külön kiadásának előszava (mert egy szerzőtől csak egy előszó szerepelhet), kimaradt Baranyai Decsi János Sallustius-kiadásának előszava (ez annál kevésbé érthető, mert ugyanakkor szerepelteti a kiadvány a jelentéktelenebb Balog György Cornelius Nepos-fordításának előszavát). Kimaradt Rimay János kivételes jelentőségű Balassi-

méltatása (mert nem szerzői előszó!), nem kapott helyet Wathay Ferenc énekeskönyvének *Az olvasó barátjának köszönetét ajánlja* c. előszava, Pécseli Király Imre katekizmusának megkapó stílusú (és rövid) előszava (*Az Istenes Olvasónak...*), Nyéki Vörös Mátyás *Dialógusának* előszava (barokk misztikánk talán legjellemzőbb megnyilatkozása), Hajnal Mátyás imádságos könyvének stílustörténeti szempontból igen fontos, Nyári Krisztinához szóló *Dedicatoriája*. Kimaradt Újfalvi Imre énekeskönyvének az irodalomtörténeti eszmélkedés kibontakozását jelző, hallatlanul fontos előszava. Érthetetlen módon nem szerepel a válogatásban Laskai János valamelyik Justus Lipsius-fordításának előszava (a *De Constantia*-fordítás ajánlólevele legalább!). Hiányzik a válogatásból Kéri Sámuel szintén történeti jelentőségű *Keresztyén Senecájának* Battyáni Ádámhoz írott előszava. Pázmány Péter prédikációhoz írott előszavát sem találjuk a kötetben (mert egy szerzőtől csak egy előszó szerepelhet), s ilyen megfontolás alapján maradt ki Gyöngyösi István *Kemény Jánosának* előszava (ennek már helyet kellett volna kapnia a szintén a *Nemzeti Könyvtár* sorozatban közreadott *A magyar stílusztika útja* c. kiadványban is), kimaradt Tótfalusi Kis Miklós *Mentségének* előszava is (mert hosszú).

A kimaradtak listáját bősséggel lehetne tovább gyarapítani a következő korszakok anyagával kapcsolatban is. Mi csak a kiadvány gerincét jelentő régi magyar előszavak problematikáját érintettük, mivel az előszó-műfaj ekkor történeti szerepű. Természetesen a későbbi előszavakkal kapcsolatban is lehetne polemizálni a válogatás szempontjaival, de ekkor már annyira heterogén jellegűek az írói előszavak, hogy a válogatásban helyet kapó előszógyűjtemény együtt szereplésének a szükségességét igen nehéz megindokolni. A későbbi előszavakkal kapcsolatban is helytelennek mutatkozott azonban a „saját előszó” kizáró szempontja, hiszen olyan előszót kellett így (többek között) kihagyni, mint Arany Lászlóét (Arany műveivel).

Számos történeti érdemű régi magyar előszó kimaradt tehát a kötetből, de helyet kaptak olyan másodlagos, a kimaradtaknál mindenképpen érdektelebb előszó-szövegek mint az *Intelmek*, Losontzi István, Mészáros Ignác, Kónyi János, András Sámuel (tiz nyomtatott oldal terjedelmű!), Vályi András, Nagyváthy János nemegyszer terjedős előszavai. Ha arra gondolunk, hogy Balassi nem kaphatott helyet, nem látjuk indokoltnak Magda Pál (bár szép, de tíz lapnyi) előszavának vagy Görgyey Artúr apologetikus írásának a fölvetését sem. Semmelweis Ignác a magyar orvostudomány méltán egyik legnagyobb egyénisége, de a kötetben helyet kapó előszava nemigen sorolható az „író”

benső világát közvetlenebbül felvillantó írá-
sok közé.

Nem eléggé körültekintő a magyar iro-
dalomtörténetírás művelőinek szerepeltetése:
ha Schöpflin Aladár, Bölöni György, Halász
Gábor, Révai József helyet kapott, mi indo-
kolta, hogy Horváth János ne szerepeljen?
Petőfi-könyvének, vagy egyik verstani munká-
jának az előszava méltán helyet kaphatott
volna.

Az írókat ismertető rövidke tájékozta-
sások is kissé egyenetlenek: olykor egy-egy
írót egész életműve, máskor viszont csak a
kötetben szereplő előszó szempontjából próbá-
lják ismertetni. Az ismertetések terjedelme
viszont megközelítően azonos; így a lényeges
és a kevésbé fontos művek az ismertetések
terjedelmét tekintve egy nevezőre kerülnek.
Véleményünk szerint az egyes előszó-szöve-
geket megelőző ismertetések jórészt felesle-
gesek, a rájuk fordított terjedelem viszont
elégletes lett volna arra, hogy a magyar elő-
szavak történeti fejlődését tüzetesebben

nyomon kísérő tanulmány is napvilágot
lásson a kötetben. (Az egyetemi szöveggyűj-
temények gyakorlatának a követése egyes
válogatások esetében szerencsés, máskor
azonban csak mechanikus, sablonos lehet.)
Ebben a tanulmányban kellett volna bemu-
tatni az előszónak, mint műfajnak a fejlődés-
történetét, s az egyes irodalomtörténeti
korszakokat jellemző előszó-típusok jelleg-
zetesebb darabjait is ennek keretében méltat-
ni, ill. elemezni.

Kenyeres Ágnes kiadványa így jobbára
csak a „szélesebb olvasóközönség” igényeire
ügyelt, de nem vette kellőképpen figyelembe
az előszavakban rejlő irodalomtörténeti érde-
keltséget. Az előszavak jelen gyűjteménye
így is érdekes olvasmány (bár túlságosan
heterogén) a nem szakember számára, az
igény azonban változatlanul megmaradt a
XVI–XVIII. század elő-, ill. utószavainak
(legalább a kiemelkedőeknek) hozzávetőle-
gesen teljes közzétételére.

Komlövski Tibor

KOVÁCS ENDRE: A KRAKKÓI EGYETEM ÉS A MAGYAR MŰVELŐDÉS

Bp. 1964. Akadémiai K. 228 l.

Közismert, hogy a magyar művelődést
megannyi közös szál fűzi össze a lengyel
kultúrával. Ezek a kulturális kapcsolatok
azonban mindmáig nincsenek sokoldalúan,
egész totalitásukban feltárva. Kovács Endre
könyvének sem az a célkitűzése, hogy ezeket
a hiányosságokat pótolja, viszont alapos és
rendszeres, helyes elveken nyugvó össze-
foglalását adja az eddigi kutatások eredmé-
nyeinek, s így szolgál jó kiindulással a további
mélyrehatóbb vizsgálódások számára; mert
bár figyelmét elsősorban az éppen 600 éves
jubileumát ünneplő krakkói Jagelló Egye-
temre irányítja, mégis ezen túlmenően sum-
mázza a lengyel–magyar kulturális kapcsola-
tok általános jellemző vonásait is.

A részletekbe menő kutatások apróbb
mozzanatokra is kitérő eredményeit Kovács
Endre egy általánosan jellemző portré széles
kerete közé ágyazza. Ezt biztosítja már az is,
hogy könyvét a krakkói egyetem össze-
foglaló képével kezdi. Rámutat arra, hogy
az egyetem világi és haladó jellegű nemzet-
közi intézmény volt, s mint általában minden
hasonló típusú egyetem, létrejöttét a központi
királyi hatalom megszilárdulásának köszön-
heti (Łokietek Ulászló, Nagy Kázmér). Ez a
pozitív bemutatás lényegében helyesnek
tűnik, de mégis ezt az alapvetően egyértelmű
képet esetleg már a bevezető részben némileg
árnyaltabban, dialektikusabban meg lehetett
volna rajzolni. Bár igaz, hogy a Jagelló Egye-
tem évszázadokon keresztül haladó intézmény
volt, mégis nyomatékosabban ki lehetett

volna emelni, hogy az egyetem kezdetben
tág teret biztosított a skolasztikának is, a
későbbiekben pedig nem volt elég biztos
talaja falai közt a reformáció valóban haladó
eszméinek. Azon is el lehet gondolkozni, hogy
a szerző azonos jelentőségűnek tartja az
egyetem internacionális jellegét az alapítást
követő időkben, majd később a XV. század-
ban. Nekünk úgy tűnik, hogy bár Kázmér ala-
pítólevele valóban kiemeli a tanintézet nem-
zetközi jellegét, mégis *nemzetköziből* valóban
nemzetközi jelentőségűvé az egyetem csak a
XV. sz. második felétől vált, s ennek igazolá-
sára elég az akkori tanárok és diákok neveit
áttekinteni.

Hogy a krakkói egyetem nemzetközi
kulturális kisugárzó körzete a XV. sz. máso-
dik felében mennyire kiszélesedett, azt mu-
tatja az a tény is, hogy az ott tanuló magyar
diákok száma ekkor erősen megnőtt. Ezt a
jelenséget Kovács Endre többféleképpen
igyekszik magyarázni. Egyrészt a lengyel
központi királyi hatalom megerősödésével,
a magyar–lengyel kereskedelmi kapcsolatok
bővülésével, másrészt Krakkó kultúrájának
fényével. Az előbbi érv azonban nem feltét-
lenül meggyőző, mert a központi királyi
hatalom a XV. sz. második felére a XIV.
sz.-hoz viszonyítva sok vonatkozásban meg-
gyöngült Lengyelországban. Ezenkívül Mátyás
korában a magyar–lengyel diplomáciai kap-
csolatok erősen megromlottak, s ez is nehezen
teszi érthetővé, miért éppen 1484-ben éri el a
magyar diákok száma az addigi legnagyobbat.